

***A vendég mint idegen, az idegen mint vendég:
drámai esetek****

P. Müller Péter

„[A] föld az enyém, ti meg csak jövevények és vendégek vagytok számomra.”

(Mózes: Levitikák 25, 23)¹

A magyar nyelvben a *vendég* és az *idegen* etimológiailag szorosan összetartozik, amit – egyebek mellett – jól mutat az a szóhasználat is, amely egyszerre beszél vendéglátásról és idegenforgalomról. E két szó egyazon kifejezés kétfajta alakváltozataként is értelmezhető. Ennek jegyében a vendég egyúttal mindig idegen, ám az idegent egyúttal megilleti a vendéggel szembeni magatartás. Az angol nyelvben a *host* (házigazda, vendéglátó) és a *guest* (vendég) szavak tartoznak egybe, ugyanabból az etimológiai töből erednek (Miller, 2005, 19.; magyarul 1987, 103.).² Eszerint a vendéglátó (házigazda) egyúttal vendég is, a vendég pedig vendéglátó (házigazda) is egyben. Épp ilyen szorosan kötődik egymáshoz a *hospitality* (vendégszeretet) és a *hostility* (ellenségeskedés) szó is, és e kettő kapcsolatának hangsúlyozása nyomán alkotja meg Jacques Derrida az *hospitalité* kifejezést, amelyet korábban magyarra vendégszeretetgyűlölet-ként fordítottak (Derrida, 1997), de amelyet magyaríthatunk így is: vendégszeret(ten)et.

* Miként Bókay Antal, én is a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-angol szakán végeztem. Ebben az 1976-80 közötti időszakban Antal a tanárom volt, szakkollégiumot szervezett, konferenciákra, könyvtárakba vitt bennünket, mintát és ösztönzést adott a tudományos munkához. Bízgatására és témavezetésével írtam első diákköri dolgozatomat, a végzést követően ő segített abban, hogy a főiskola gyakorló általános iskolájában kaptam állást. Ebben az időszakban mind szakmai érdeklődésemre, mind pályafutásomra jelentős hatást gyakorolt. Aztán 1982-ben bekerültem a tanszékre, ahol azóta is kollégák (immár a két legrégebb óta ott lévők) vagyunk. Az említett OTDK dolgozatom a kétféle *Tótékről* szólt (Müller, 1980). A jelen írásban röviden újra érintem ezt az Örkeny-darabot, kicsit ezzel is visszaidézve azt az időszakot. Baráti szeretettel köszöntöm Antalt 60. születésnapján!

¹ A Bibliának erről a szöveghelyéről, jelentésvonatkozásairól és ennek magyar fordításairól írt tüzetes tanulmányt Dávidházi Péter, „Jövevények és szellepek”: egy bibliai fogalom pár nyomában (2006) címmel.

² Miller írásának címét Bényei Tamás egyik tanulmányában úgy említi, hogy *A kritikus mint házigazda / ellenség / élősködő* (Bényei, 1995), amivel a *host* többes jelentését is hangsúlyozza, de a jelen írásban a Miller tanulmány publikált magyar fordítására hagyatkozom (1987).

Ebben a kreált szóban a vendég iránti ambivalencia, a feloldhatatlan kettősség, az elfogadás és elutasítás közötti állandó oszcilláció fejeződik ki, ami az alábbiakban érintendő európai drámapéldákat is meghatározza.

A drámatörténetben a színdarabok gyakori dramaturgiai szervező elve az ismerősként megjelenő vendég vagy az (elvonat alakként felbukkanó) idegen, akinek jötte vagy jelenléte teremti meg a drámai szituációt, tartja fenn és növeli a – gyakran robbanásig fokozódó – feszültséget. A vendég/idegen mindig egy másik világot hoz magával, ő „a” másik, aki eltérő értékrendet, kultúrát, szokásokat, magatartást képvisel azzal a közeggel szemben, amelybe érkezik. Két világ ütközik össze, a befogadó/kitaszító honos (otthoni, családi, kisvárosi, honi), és az ebbe belépő hon-talan (jövevény/jöttment, vendég/idegen, megszálló/felszabadító) világa.

Van, amikor a vendég felforgatja a házigazdák életét, s a történet végén börtönbe jut, vagy felnégyelik (Molière Tartuffe-je Orgon házának vendége, Örkény István Varró őrnagya a Tót családé). Van, amikor a vendég bosszút állni érkezik, vagy ellenkezőleg, köszönetet szeretne mondani (az Öreg hölgy saját elhatározásából látogat Güllenbe Dürrenmattnál; miként az '56-os disszidens Vendég is az öreg kommunistához Spiró György *Kvartett* című drámájában).

Van, amikor egy szélhámost vendéggé avatnak, mint Hlesztakovot *A revizor*-ban, s van, amikor a vendég azért jön, hogy elárulja (a hatóságoknál besúgja) a vendéglátóját, mint Socino teszi Dávid Ferencsel Páskándi Géza *Vendégség* című drámájában. Arra is akad példa, amikor a jövevény ártatlan szállóvendég, akit a pénzéért megölnék, mint Jannal teszi Az Anya és Martha (azaz saját anyja és nővére) Albert Camus *Félreértés* című darabjában; vagy amikor a panzió szinte már családtagnak tekintett vendégét ismeretlenek elhurcolják, mint Stanley-vel teszi ezt McCann és Goldberg Harold Pinter *A születésnap* című drámájában. Molière, Örkény, Dürrenmatt, Spiró, Gogol, Páskándi, Camus és Pinter említett drámái csupán néhány példát és változatot villantanak fel a drámatörténet több száz művéből, amelyben a vendég/idegen saját drámája a legváltozatosabb formában mutatja meg a vendégszeret(ten)et érzelmileg és kulturálisan telített heterogén tapasztalatát. Az alábbiakban nem térek ki valamennyi imént említett példa részletesebb bemutatására.

Molière *Tartuffe*-jében a vendég nemcsak megszáll vendéglátóinál, hanem egyúttal megszállja a házigazdák életét, és rájuk kényszeríti a maga valós (vagy színlelt) értékrendjét. Az Orgon házánál vendégeskedő Tartuffe a molière-i deus ex machina dramaturgiai fordulata révén, a történet végén börtönbe jut. De a darab eredeti – betiltott – változata „Tartuffe diadalával végződött, aki egyszerűen kitérta fészkéből a hiszékeny Orgont és gyermekeit” (Molière, 2002, 737.).³

³ Lackfi János jegyzete.

Épp így forgatja fel a Tót család értékrendjét a hozzájuk a frontról vendégségbe érkező Varró őrnagy, aki a háborúban folytatott életvitelét honosítja meg a családban, és akit a házigazda végül a megaláztatásának jelképévé váló margóvágóval felnégyel. Ezek a vendégek a mű zárlatáig fokozatosan gyarmatosítják, megszállják és felforgatják a vendéglátók életét, manipulatív eszközökkel rávéve a házigazdákat arra, hogy önként adják fel elveiket és életvitelüket. Van, amikor ez a folyamat önkéntes, mint Orgon esetében, aki szerelemmel csüng Tartuffe lényén és hirdetett eszméin, és akinek mindenét (beleértve vagyonát, leányát stb.) odaadná. Más esetben ez a behódolás kényszerűségből vállalt, valamilyen vélt (vagy valós) cél érdekében, mint a Tót család esetében, akik az őrnagy berendezkedését azzal a tudattal tűrik, hogy ezzel a fronton szolgáló fiukat hozzák majd kedvezőbb helyzetbe (aki azonban már halott).

Orgon és Tót kész mindenét odaadni a vendégnek. Magatartásuk olyan, ahogyan azt a vendég és idegen kérdésének szentelt előadássorozatának *A vendégszeretetről* című ötödik szemináriumán Jacques Derrida lefesti: „A házgazdája 'izgatottan várakozik háza küszöbén' az idegenre, akit felszabadítónak fog látni, mikor az felbukkan a horizonton. (...) a gazda majd sietve felkiált: 'lépj be gyorsan, mert félek a boldogságomtól'. (...) Az idegen, aki itt a várva várt vendég, nemcsak olyan valaki, akinek azt mondjuk jöjj, vagy lépj be, lépj be késlekedés nélkül, pihenj meg otthonunkban késlekedés nélkül, siess és gyere be, 'kerülj beljebb', 'gyere belém', ne csak felém, hanem belém: szállj meg engem, foglalj helyet bennem, ami egyúttal azt is jelenti, hogy foglald el a helyemet, ne elégedj meg azzal, hogy csak találkozol velem vagy belépsz az otthonomba. Különös logika, de megvilágító számunkra: egy türelmetlen gazda, aki a vendégét mint megszabadítót, mint felszabadítót várja. Olyan ez, mintha az idegennél, az ismeretlennél lennének a kulcsok” (Derrida, 2000, 121-123.).

És valóban, a kulcs a szó szoros és átvitt értelmében is a vendéghez kerül: Tartuffe és az Őrnagy nemcsak megszállnak a háznál, de meg is szállják azt. (Szinte) mindent megkapnak, ami korábban a házigazdáé volt. A dramaturgia megkívánja, hogy a megszállás fokozatosan bekövetkező, és ne egyetlen pillanat alatt lezajló legyen, de a végeredmény ugyanaz. Orgon nem törődik azzal, hogy lánya, Mariane Valér szerelme és jegyese, Tartuffe-öt jelöli ki lánya férjének. Amikor fia, Damis feltárja az apjának, hogy a vendég a házigazda nejét, Elmírárt el akarta csábítani, Orgon nem a vendéggel szemben lép fel, hanem a saját fiát tagadja ki. Ezt követően pedig kijelenti Tartuffe-nek, hogy „Ön lesz örökösöm, de az egyedüli” (Molière, 2002, 628.), azaz minden vagyonát a vendégre ruházza. A *Tóték*ban a családfő, a házigazda ugyan nem oly módon ad át mindent a vendégnek, mint Orgon, de a vendégnek való kényszerű behódolásában ugyanaz az extrém teljesség mutatkozik meg, mint Molière-nél. Tótnak nincs szövetségese abban, hogy feltartóztassa a vendég uralmát, felesége és lánya is az